

Barbara Oczkova:
Hrvati i njihov jezik.
Iz povijesti kodificiranja književne norme.
Školska knjiga, Zagreb, 2010., 451 str.

Knjiga Barbare Oczkove bavi se problematikom stvaranja norme hrvatskoga književnoga jezika. U Uvodu autorica postavlja pitanje što je bio jezik koji se do 1991. nazivao »hrvatsko-srpskim«, je li to jedan jezik zajednički za nekoliko naroda (kako tvrde Srbi) ili je to umjetni jezik koji u praksi ne postoji (kako tvrde Hrvati). Na tako postavljeno pitanje Barbara Oczkova odgovara: »povijest hrvatskoga književnoga jezika dokazuje da je on poseban i samostalan, a to pokazuje i zamršeni tijek njegova normiranja [...] kao rezultata triju različitih hrvatskih dijalekata, zapravo sistemski zasebnih jezika: čakavskoga, štokavskoga i kajkavskoga, što su u pojedinim razdobljima vršili funkciju književnih jezika«.

Barbara Oczkova podijelila je povijesna razdoblja važna za normiranje hrvatskoga jezika u 11 poglavlja.

U prvom se poglavlju spominje najstariji poznati pisani spomenik u kojem je potvrđen naziv »hrvatski jezik«. Riječ je o *Istarskom razvodu* iz 1275. godine sa zapisom »jazik hrvaccki«. Po svojoj starosti drugi se zapis sačuvao kod popa Martinca iz 1493. koji piše »Turci nalegoše na jazik hrvatski«. Međutim s pojavom slavističke filološke misli, otac slavenske filologije, Josef Dobrovsky, postavio je naopaku hipotezu da svi Slaveni potječu od Srba pa autorica dobro opaža da bi se, kad bismo tu hipotezu prihvatili, trebalo govoriti o Prarsrbima umjesto o Praslavenima. Autorica dalje navodi do kakvih je problema dolazilo zbog te krive hipoteze pa kaže: »Rasprava koju su vodili znanstvenici dovela je do tvrdnje da Hrvati nisu etnička grupa nego samo toponim.« (str. 11 – 12). Kako bi riješila taj spor, autorica kronološki reda godine, događaje i osobe koje su utjecale na razumijevanje i interpretaciju pojma *hrvatski jezik*. Citira poglede niza naših suvremenih i starijih eminentnih lingvista i povjesničara kao što su M. Grčević, N. Bašić, Daničić, Maretić, Pavličević, Brozović, Babić, Katičić, Lisac, Tafra, Simeon, Silić, H. Kuna itd., ali daje i suprotne poglede V. Karadžića, D. Obradovića, Ivića, Irene Grickat, Radovanovića i mnogih drugih (posebno treba istaknuti njezinu bibliografiju u kojoj ima gotovo

700 jedinica!). Iz ove zamršene hrvatske povijesti proizlazi jedino rješenje za hrvatski jezik, a to je teorija književnoga jezika (*lingua communis* ili opći jezik koji rabe »hrvatski pisci za određenje jezika pisanih djela«. Poziva se na definiciju Herte Kune i Rikarda Simeona, a zatim uspoređuje definicije poljskih jezikoslovaca (Klemensiewicz, Gałąb, Heinz, Polański, Saloni i dr.), pojmova književnoga jezika, kulturnoga dijalekta, jezika temeljenoga na pisanoj tradiciji, općega jezika koji služi za uporabu u kulturnome životu naroda, a ima pisani i govoreni oblik. Osvrće se na Brozoviće, Siliće i Škiljanovu definiciju standardnoga jezika te ih uspoređuje i nadopunjuje definicijom praškoga lingvističkoga kruga (Havraneka i Jedličke), Radovanovićevom definicijom i definicijom poljskih autora (Saloni) o tome što je to jezična norma.

Drugo je poglavlje opis periodizacije povijesti hrvatskoga jezika. Ni tu se ne može govoriti o jednostavnim granicama epoha pa autorica pokazuje periodizaciju različitih autora (Šafarika, Belića, Manojlovića, Popovića, D. Malić, Katičića, Brozovića, Pešikana, Kačića, Babića, Šimundića, D. Sesar, Jonkea, E. von Erdmann-Pandžić, Slamniga, Moguša, Pavešića, Škarića, Težaka, Škiljana) i uspoređuje ju s povijesti poljskoga jezika koju opisuju Brückner, Baudouin de Courtenay, Słoński, Lehr-Spławiński, Klemensiewicz, Urbanczyk, Borawski, Reczek ...

U trećem se poglavlju analizira epoha hrvatskoga jezika prije pismenosti. To poglavlje govori o zajedničkim i specifičnim jezičnim pojavama u praslavenskim dijalektima, pri čemu autorica pokazuje svoju veliku dijalektološku i povijesnojezičnu kompetenciju te razlikuje jezične pojave zajedničke istočnim, zapadnim i južnim slavenskim dijalektima. Dalje obrađuje seobu Hrvata na jug, zatim problematizira etnonim *Hrvat*, govori o raspadu zapadne južnoslavenske jezične skupine, ne zaobilazi ni popularnost iranske etnogeneze Hrvata. Pod naslovom *Hrvatski dijalekti* autorica najprije obrađuje jezične posebnosti štokavskih dijalekata, zatim čakavskih dijalekata i kajkavskih dijalekata. Poglavlje se završava seobom naroda i pojavom miješanja dijalekata te se prikazuju dijalektološki zemljovidi (zemljovid M. Lončarića prikazuje razmještaj kajkavskoga, čakavskoga, šćakavskoga, štokavskoga i torlačkoga narječja prije seobe naroda, zemljovid čakavskoga i kajkavskoga narječja autorstvo su D. Brozovića, a dijalektološki zemljovid štokavskoga narječja izradio je P. Ivić).

Četvrto poglavlje odnosi se na početke pismenosti u Hrvata do kraja 15. stoljeća. B. Oczkova najprije pokazuje povijesnu pozadinu nastanka i jačanja mlade srednjovjekovne hrvatske države. Za poljskoga čitatelja prevela je citat iz popa Martinca s Grobnika, pisan glagoljicom. Slijedi opis latinskih izvora koji započinje s IX. stoljećem (852. godinom), s naj-

starijom hrvatskom Trpimirovom darovnicom te Branimirovim natpisom iz Muća (888. godine). Autorica citira poznatu i u nas prevedenu poljsku kroatisticu J. Rapacku, koja hrvatsku latinističku pismenost, što traje od srednjega vijeka do 18. stoljeća, ocjenjuje kao neobično važnu jer su se njome Hrvati izražavali u vjerskim, filozofskim, povijesnim, znanstvenim kao i literarnim djelima u kojima su pokazali zavidnu kvalitetu i kvantitetu. Latinski jezik u tom je razdoblju za Hrvate značio i opći (nadregionalni) jezični i kulturni kôd s pomoću kojega su Hrvati u svojoj rascjepkanoj zemlji pronalazili vlastiti identitet. U okviru crkvenoslavenske pismenosti B. Oczkova analizira hrvatsku redakciju staroslavenskoga jezika koji naziva hrvatsko-staroslavenskim jezikom. I tu autorica pokazuje izuzetnu načitanost i poznavanje teme. Ne zaobilazi radove Štefanića, Ivšića, Hamma, Hercigonje, Damjanovića, Žagara, Tandarića, Bratulića, Šišića, P. Runje, Fučića te poljskih autora (Molas, L. Moszyński, Oczkova), a posebno obrađuje glagoljašku svjetovnu pismenost u različitim zakonicima (Petrisov, Tkonski, Žgombićev, Grškovićev, Kolunićev zakonik). obrađuje i njihova dijalektalna obilježja. Posebno potpoglavlje nosi naslov »Starohrvatska čakavska pismenost« u kojem se obrađuju glagoljički, ćirilički i latinički spomenici pismenosti. Posebno autorica izdvaja štokavski Dubrovnik i njegovu pismenost. Iako slobodan grad, Dubrovnik je do 1205. pripadao Bizantu, 1205.–1358. Veneciji, a 1358.–1526. priznavao je protektorat hrvatsko-ugarskih kraljeva. Nakon Mohačke bitke 1526. pao je pod tursku vlast, 1808. potpada pod vlast Napoleona i uključen je u Ilirske provincije. Od 1815.–1918. Dubrovnik kao i cijela Dalmacija priključeni su Austriji. Barbara Oczkova nabraja i objektivno opisuje povijesne činjenice te analizira i sintetizira dijalektalna obilježja hrvatskih područja. Kraj toga poglavlja označen je kartom s pregledom centara hrvatske pismenosti do kraja 15. stoljeća.

U petom se poglavlju tumači hrvatska književna trojezičnost (trodijalektalnost) od 16. do polovice 18. stoljeća. Moto toga poglavlja za autoricu je odlomak iz *Cvita svetih* F. Glavinića koji autorica daje u originalu i prijevodu J. Vončine. Nakon pregleda povijesnih događaja u tom razdoblju autorica obrađuje čakavicu u funkciji književnoga jezika, zatim književnu štokavicu s dubrovačkom renesansnom književnošću u kojoj ima do druge polovice 15. i početka 16. stoljeća čakavskih elemenata koje autorica svodi na sedam najvažnijih (ikavizmi tipa *lip*, *vrime*, *misto*, uporaba zamjenica *zač*, *nač*, *ča*, neprelaženje *l* u *o*: *velmi*, *vidil*, neprovođenje novije jotacije: *bratja*, *pitje*, također u riječima poput *najti*, *dojti*, umjesto prijedlog *va* za *u*, praslavenska skupina *dj* realizira se kao *j* — *gospoja*). Autorica zatim nabraja najznačajnije dubrovačke književnike (Ranjinu, Zlatarića, Dž.

Gundulića, J. Palmotića, I. Bunića Vučića, I. Đorđevića), a zatim se posvećuje početcima književnoga jezika u Bosni (od 12. stoljeća funkcionira bosanska štokavska redakcija crkvenoslavenskoga jezika u sakralnim spomenicima, dok su svjetovni spomenici (listine i povelje) pisani narodnim dijalektom. Autorica vidi posrednu povijesno-kulturnu ulogu Bosne na Balkanu, slično kao što je Hrvatska imala posrednu ulogu između Istoka i Zapada. Autorica opisuje kompliciranu etničku i vjersku strukturu (bogumili) te se poziva na hrvatske znanstvenike koji su obrađivali bosansku književnost (H. Kuna, D. Brozović, I. Pranjković, J. Vončina), pri čemu pokazuje svoju zainteresiranost i poznavanje hrvatske i bosanske povijesti, posebno vladara koji su povezivali Bosnu i Poljsku (Tvrtko I. bio je sinovac bana Stjepana II. Kotromanića koji se oženio poljskom kneginjom Elizabetom, bio ocem Elizabete Bosanske, žene Ludvika Ugarskoga i majke poljske kraljice Jadwige). Od pisama tu je bosanska ćirilica ili bosančica koja je u 17. stoljeću doprla i do susjedne Slavonije, zatim latinica kojom su pisane katoličke liturgijske knjige bosanskih franjevaca i koja je konačno izbacila bosančicu krajem 18. stoljeća (spominju se književnici M. Divković, I. Bandulavić, S. Matijević, P. Posilović, I. Ančić, P. Papić), a autorica zaključuje da je »bosanska pismenost s obzirom na svoja obilježja i nad-dijalektalni karakter odigrala ključnu ulogu u standardizaciji hrvatskoga jezika«. Zbog povijesnih i jezičnih zasluga autorica izdvaja u posebno potpoglavlje jezik istarskih protestanata XVI. stoljeća te književni kajkavski jezik citirajući radove M. Hraste, Z. Junkovića, A. Jembriha, J. Vončine, S. Težaka, K. Pavletića i navodeći najznačajnije predstavnike kajkavske pismenosti (M. Bučić, I. Pergošić, A. Vramec, J. Habelić, književnici Ozaljskoga kruga) s prvim tiskarama (tiskara Zrinskih u Nedelišću). Citatima pokazuje kako su autori smatrali da je hrvatski jezik čakavski i štokavski pa tako npr. Habelić kaže: »komu se horvatski hoće govoriti, neka reče mesto *lehko lahko*, mesto *osem osam*, mesto *jalen jalan*, mesto *nesem nisam* etc.«. Autorica navodi osnovne jezične razlike između kajkavskih varijanata koje imaju i neke čakavizme (npr. *va*, *kadi*, *crikveni*, *konac*, *mrtav*, *našal*). U okviru petoga poglavlja govori se o formiranju jezične norme »hrvatske književne trojezičnosti«. I to je potpoglavlje temeljeno na radovima hrvatskih i poljskih jezikoslovaca i povjesničara, spomenimo samo nekoliko (M. Kombol, Z. Pandžić, D. Gabrić-Bagarić, B. Tafra, V. Horvat, T. Matić, T. Maretić, M. Moguš, J. Vončina, W. Borys). Poglavlje završava kartom književnih središta od 16. do polovice 18. stoljeća gdje su glavni bili Zagreb, Ozalj, Srebrenica, Zadar, Split i Dubrovnik.

Šesto se poglavlje bavi razdobljem do 1836. godine, koje autorica naziva književnom štokavsko-kajkavskom dihotomijom. Nakon povijesno-

ga pregleda (prema radovima Brozovića, Felczaka, Rapacke, Klaića, Samardžije) autorica opisuje književnu štokavicu u 18. stoljeću, gdje se osim Bosne i Dubrovnika pojavljuju Slavonija i Dalmacija, zatim književnu kajkavštinu i najopsežnije potpoglavlje o oblikovanju jezične norme prije ilirizma. Ovdje dominiraju hrvatski autori kao Fuček, Vince, Samardžija, B. Tafra, Matić, Moguš, Jonke, Anić, Šojat, Musulin, Nagy, Brlek, Dukat, Nosić, Brozović, Maretić kao i poljski autori: sama autorica B. Oczkowa, W. Twardzik).

Trećina knjige posvećena je pobjedi štokavštine sa svim povijesnim, političkim i lingvističkim problemima od ilirizma i zagrebačke filološke škole, ostalim filološkim školama u drugoj polovici 19. stoljeća (zadarska, splitska i riječka, koje su se protivile Vukovskoj paroli »Srbi svi i svuda«, kao i o individualnoj djelatnosti Ante Starčevića i pravaša, koji su odbacili ikavicu u korist jekavice). Novu su školu stvorili i Pero Budmani, Mirko Divković, Rudolf Strohal, Tomo Maretić, Ivan Broz i Franjo Iveković. Budmanijeva gramatika vukovskoga tipa prvi put u naslovu neke gramatike 1867. spominje konstrukciju »lingua serbo-croata (illirica)«. Osim sljedećih gramatika javlja se 1930. i *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* koji je popularno nazvan oktroiranim (nametnutim) pravopisom, a slijedi ga i Boranićev pravopis *hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Tomo Maretić 1931. javlja se u obranu hrvatskoga jezika, a Hrvati počinju osvješćivati narodu njegovu bogatu književnu tradiciju. Tako 1930. izlazi *Antologija čakavske lirike*, a nasuprot Gajevoj reformi, na odbačenom kajkavskom književnom jeziku M. Krleža izdaje *Balade Petrice Kerempuha*. Autorica dalje piše da se situacija hrvatskoga jezika popravila na žalost tek neposredno prije Drugoga svjetskoga rata, kada se 26. kolovoza 1939. godine formirala autonomna Banovina Hrvatska, a Krstić i Guberina izdaju *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika* (tu se autorica poziva na opširno obrađenu studiju Nataše Bašić »Uvod u nastanak Guberina-Krstićevih razlika«. Autorica spretno citira K. Feleszka kada govori o beogradskome centralizmu, koji u Hrvata izaziva osjećaj ugroženosti i obrambeni stav kojim se Srbe optužuje za hegemonizam, dok Srbi Hrvate optužuju za separatizam (str. 233). NDH autorica je okarakterizirala politički kao kvislinšku državu, ali za hrvatski jezik njezin je period značio »čišćenja od srbizama, [...] napose u pravopisu i leksiku« (citirano prema Samardžiji: *Hrvatski jezik u NDH*). Precizno se nabrajaju svi pravopisni problemi (pisanje *jata*, morfološki pravopis, zamjena stranih riječi domaćima), koji nisu riješeni ni do danas. Četvrto razdoblje autorica je ograničila godinama 1945.–1990., što je bio najduži period »srpsko-hrvatske jezične zajednice u okviru države koja je tri puta mijenjala svoje ime (DFJ, FNRJ i SFRJ)«.

Nakon tako iscrpnoga prikaza jezične i povijesne situacije u 19. i 20. stoljeću, u devetom se poglavlju postavlja pitanje kakva će biti budućnost hrvatskoga jezika. Novo razdoblje za hrvatski jezik počinje 25. lipnja 1991. s proglašavanjem samostalnosti Republike Hrvatske nakon raspada Čehoslovačke i Sovjetskoga Saveza i promjena što su poslije toga nastupile. Autoričin rad pokazuje odnos prema hrvatskom jeziku u svijetu i u Poljskoj (Cichońska, Tokarz, Fontański, Stras, Feleszko, Kunzmann-Müller, Czerwiński, Lubaś, Kuniński, Hroch, Gil, Furdal, Dąbrowska-Partyka, Oczkowa, Wrocławska), a ona suvereno vlada i našim autorima koji u najnovijem razdoblju govore o promjenama unutar standardnoga hrvatskoga jezika (npr. L. Badurina, S. Ham, A. Kovačec, D. Raguž, M. Krmpotić, J. Pavičić, B. Kryžan-Stanojević, N. Pintarić, M. Salzmann-Čelan, J. Grbić, E. Kale kao i brojni već spomenuti poznati kroatisti).

Odgovor na pitanje iz devetoga poglavlja nosi deseto poglavlje u kojemu se uspoređuje hrvatski jezik i nacionalna svijest, nacionalni identitet. U Poljskoj su to bile teme gotovo svih jezičnih projekata, a neki od njihovih naslova glase: *Jezik, narod i prava čovjeka; Problem identiteta i jugoslaven-ski sukob; Suvremeni Slaveni i njihov odnos prema tradiciji i mitovima; Spor oko oblika hrvatske tradicije; Jezik i nacionalna svijest; Mali europski narodi i njihova povijesna perspektiva* i sl.

Jedanaesto poglavlje rješava problem hrvatskih regionalnih jezika koji stoje izvan norme. Radi se o kajkavskom i čakavskom kao regionalnim književnim jezicima, ali ne zaboravlja se ni jezik Gradišćanskih Hrvata (obrađen prema *Hrvatskoj dijalektologiji* J. Lisca) koji osim kajkavskih i čakavskih elemenata pod utjecajem hrvatskih udžbenika nije imun na utjecaje štokavštine. Autorica obrađuje ukratko i povijest bačkih Bunjevaca, a nakon toga slijedi *Zaključak* koji je preveden i na njemački.

Temeljita bibliografija podijeljena je na izvore (rječnici u kronološkom redu, kronološki poredane hrvatske gramatike i izbor starijih hrvatskih tekstova) te knjige i članke. *Kazalo imena* završava na str. 450., a na 451. stranici slijedi *Bilješka o autorici*.

Nakon ove nadasve kratke recenzije (u usporedbi s opsežnosti knjige) ne možemo ne prevesti malen odlomak jednoga od recenzenata poljske inačice knjige, Wiesława Boryśa, koja najbolje odslikava vrijednost knjige. Njegovim ćemo riječima ujedno zaključiti ovaj prikaz:

»Knjiga je sjajno napisana, izvrsno je opisana povijest težnji Hrvata da stvore vlastiti književni jezik. Zadaća koje se autorica prihvatila bila je neobično zamršena jer je povijest pisanoga jezika u Hrvata sasvim sigurno kompliciranija nego u drugih Slavena i ne samo Slavena. To je pomno kon-

struirana prava enciklopedija znanja o hrvatskom jeziku i njegovoj sudbini koja nam istovremeno daje mnogo podataka o podrijetlu i povijesti Hrvata, njihovoj kulturi i književnosti. U knjizi se kritički koristi zavidna količina izvornih tekstova, znanstvenih (ne samo lingvističkih) i drugih djela. Autorica uvijek iscrpno predstavlja poglede istraživača (nerijetko i diametralno suprotne) o različitim općim i pojedinačnim pitanjima, nastojeći čitatelju dati najpotpunije moguću i svestranu sliku jezično-povijesnih činjenica«.

Neda Pintarić

